

METAFORA TERAPEUTICĂ ÎN FILOSOFIA LUI LUCIAN BLAGA

Sorin SCUTELNIC,
lector universitar, USM,
doctorand, magistru în filosofie
și psihologie clinică.

Asupra metaforei au fost și sunt aplecate mai multe domenii cu diverse conotații: metafora ca procedeu artistic; metafora ca element al matricii stilistice culturale; metafora ca substrat al construcției psiho-lingvistic etc. Acest studiu va fi dedicat metaforei ca posibilitate de utilizare într-un cadru special – aplicativ-terapeutic. Retorica discursului se va dejuca mai mult pe marginea filosofiei lui Lucian Blaga, atingând doar unele concepte cheie din sistemul său filosofic. Scopul micii cercetări constă tocmai în obținerea unei înțelegeri – cum se poate de utilizat metafora ca procedeu terapeutic? Care pot fi substratele sale funcționale, descrise de Blaga? În ce constă geneza și menirea ei de a genera înțelesuri profunde vis-a-vis de limitele sine-lui uman, dar și de valoarea acordată alterității din spațiul habitual în care acest sine se există.

Etimologic, metafora, din greaca veche, semnifică „a duce dincolo, a duce în acolo și în coace”. În scrierile medievale se înțelege ca „tranzlație sau transport”, pe când în contemporanitate metafora obține un nou înțeles – „transfer” [5.74]. Este cert faptul că în cultura literară, poetică se utilizează o mare varietate de metafore ca procedeu stilistic oferind o originalitate în exprimare a unor imagini sau idei. Metafora în filozofie reprezintă și ea un element cheie, dar având un specific inedit și diferit de cel poetic – aprofundarea realității, de a vedea dincolo de forme și suprafețe. Începând cu „Mitul cavernei” a lui Platon în particular și pentru majoritatea filosofilor antici greco-romani: Epictet, Marcus Aurelius, Aristotel, Aureliu Augustin etc., metafora se utiliza pentru penetrarea unui Sensus Communis a epocii din care făceau parte.

În epoca modernă, în contextul emancipării gândirii științifice metafora era dată în umbră. Hobbes sau Locke aveau o părere reticentă, deoarece, cum susțineau ei, prin intermediul ei nu se putea ajunge la o veridicitate rațională – metafora este intim legată de subiect, de taxonomia valorilor sale [3.28]. Pericolul utilizării ei în gândirea științifică ar consta în penetrarea algoritmilor logice, căci pentru descifrarea ei este nevoie de mai mult decât dimensiunea raționalității umane. Metafora ține de sfera intuitivă, subiectivă a omului. Este perfect înțeleasă această suspiciozitate și reticență a empiricilor, căci ei urmau să construiască un discurs analitico-științific, unde universalitatea și verificabilitatea jucau rolul de axe în a fundamenta adevărul științific.

În filosofia romantică, se decantează o altă înțelegere a metaforei, diametral opusă celei empirice. Goethe, Schiller, Schelling sunt filosofi care au revalorificat-o în esența sa, oferindu-i un loc crucial și anume ca element central de a percepe și reprezenta existența umană și chiar cea a naturii „Toată existența – metaforă” afirma Goethe [3.34]

În secolul XX, metafora a fost obiectul de studiu a unor ample domenii ca semiotica, psihologia, psiholingvistica, hermeneutica, lingvistica etc. Apar astfel de nume reprezentative ca: Ivon Richards – care poziționează metafora la fundamentul gândirii și limbajului; Stephen Pepper, Max Black și să nu uităm de Ernst Cassirer. Ultimul susține că omul este o ființă metaforică și conștiința umană prin metaforă vede/redă realitatea ce-l înconjoară [5.17]

Din drumul istoric relatat mai sus se denotă faptul că metafora a avut diverse metamorfoze: procedeu retoric, poetic, artistic, dar și o dimensiune metafizică, ce are menirea de a descătușa structurile gândirii formale în ceva mai mult. În acest peisaj de tendințe, remanieri, revalorificări în conceptualizarea metaforei, Lucian Blaga construiește un amplu sistem filosofic unde ei, metaforei, îi revine unul din rolurile centrale. Metafora se identifică ca o conductă în tărîmurile abisale și revelatorii ale spiritului uman.

Blaga atestă două tipuri de metafore diferite după scop și origine:

1.. Metafora Plasticizantă – este o metaforă de tip I – ea se produce în cadrul limbajului, a semnificațiilor vis-a-vis de obiecte și ține de domeniul „lumii”. Astfel în „Geneza metaforei” el oferă un exemplu:

„... cînd numim rîndunelele așezate pe firele de telegraf niște note pe un portativ” [1.126] – aici se observă o apropiere unui fapt de alt fapt fără să dea un plus de informație, este un procedeu artistic. Omul avînd o constituție spirituală (unde sălășluiesc noțiunile abstracte), depășește sfera lumii concrete pe care-l încorsetează și astfel o mică ieșire din clișeele rațiunii se face prin metafora plasticizantă. Putem să inițiem înșirări de astfel de metafore: studenții din anul unu sunt asemeni boboceilor, o societate poate fi asemănată cu un stup de albini, sau fotbalul cu un joc de șah. Aceste structuri metaforice construiesc o asemănare sau de funcționalitate sau de complexitate. Ea, metafora plasticizantă, este utilizată ca procedeu într-o dimensiune plană, orizontală – conștiința trece dintr-un sistem în alt sistem, ca în final să se ajungă la o înțelegere mai bună.

2.. Metafora de categoria II – metafora Revelatorie. Implică un alt grad de relație cu existența, deoarece ele măresc profunzimea. Ele au menirea de a spune mai mult despre fapt/problemă asupra căreia se apleacă. Metaforele revelatori ating „misterele”, sau dedesubturile ființei umane, generînd o „întîlnire” atemporală și aspațială cu transcendentul [1.193] De aceea metaforele revelatorii se deosebesc de cele plasticizante după originea și implicarea subiectului: dacă una este în limbă și limbaj; cealaltă își are rădăcinile în însăși constituția spirituală a omului.

Acest tip de metaforă îl plasează pe om în orizontul misterelor [2.70] Unul din „mistere” pe care un practician se confruntă frecvent, ar fi că omul/subiectul este mai mult decît el se crede ca potență și existență. Subiectul se înfățișează în terapie, ca încorsetat de o structură dogmatică destul de bine constituită, el deține o strategie de existență, probată în contextele sociale în care el a trăit un oarecare timp. Dar se dovedește faptul că „întîmplările” neașteptate/subite din viața sa, sunt dincolo de dogmele sale și în cele din urmă creează o disonanță spirituală adîncă. „Surprizele” neplăcute, neplanificate ale vieții, sunt percepute la nivel de catastrofe: a plecat iubita cu altul, sau alt caz - după un control medical ordinar, s-a constatat că are cancer de gradul III; sau că în urma unei operații de varicoză s-a depistat că are o patologie congenitală numită „vene de sticlă”; sau că a fost mai mult de 4 ani în sectă și odată ce a părăsit-o nu înțelege cum e să trăiești dincolo de ea.

Astfel de șocuri sau noutăți probează subiectul în cunoașterea despre celălalt, despre sine și în general fac o cutremurare a coordonatelor valorice a tabloului său general: cine-mi este prieten și cine prin necunoaștere mă ține captiv? De exemplu în situația când părinții supra-protejează copiii săi. Părinți supra-protectivi dorind, din dragoste, să îi ajute pe copiii săi: fac sarcinile școlare, evită să-i dea obligații casnice, nu fac decât să stopeze dezvoltarea/maturizarea personalității copilului. Sau când soțul își ia asupra sa obligațiile soției stopînd plăcerea ei de a se evalua ca soție. De exemplu atunci când în urma unor proceduri severe de intervenție prin chimioterapie și radioterapie soțul a preluat o mare parte din sarcinile casnice ale soției sale depistate ca avînd cancer categoria III. În urma tratamentelor starea soției s-a îmbunătățit, dar soțul continua să realizeze sarcinile ei. Astfel din cauza lipsei de implicare, dar și de rezistența din partea soțului, care vrînd să-și revină cît mai repede nu îi permitea să preia obligațiile sale, pînă în final a adus la o scădere a stimei de sine a soției, dar și a accentuat oboseala soțului. Atît soțul cît și soția sa au format structuri rigide de judecăți și raționamente care justifică comportamentele lor, adesea uitînd că în viață totul este în perindare și nimic discontinuu.

Metafora propune subiectului o formă de ec-stasis, o ieșire din albia ființării sale, într-un spațiu generic și atemporal. Astfel clientului i se oferă să reveleze semnificații ascunse, reale sau imaginare ale sine-lui sau a problemei vizate, în același timp, metafora, poate compensa insuficiența expresiei directe, analitice, educativ-explicative a problemei. Metafora cît și emiterea sa este foarte intimă și personalizată [6.32]. Detronarea dogmelor, ca niște principii sine qua non ale subiectului, ce nu ține piept prezentului se va face prin utilizarea elementelor, situațiilor, intereselor, circumstanțelor din viața clientului. În același timp terapeuții formează un context mitologic prin intermediul a unei povești, a unei potențiale întîmplări, fabule sau a unei știri cotidiene. Aceste contexte au menirea să deschidă o matrice nouă de a se percepe pe sine sau de a decipta, utilizînd un nou cifru, problema sa. Această strategie aduce cu sine un nou unghi și o profundă rezonanță a misterului.

Caz terapeutic:

Clienta Olga V., vîrsta 29 ani, recent a trecut printr-o despărțire dificilă. Este debusolată și descurajată în propria sa viață. Evită orice

împrejurare care poate să o facă să se simtă singură și își încarcă ziua cu foarte multe activități, însă sau fără vre-o finalizare, sau cu un rezultat nesatisfăcător. Una din activități pe care Olga V., le făcea cu multă plăcere era mersul pe bicicletă. În general se afla în goană după noi stimulări, nechibzuite și riscante. În continuare vă prezint un segment filtrat din discuție:

Terapeutul – Odată am fost la plimbare cu băiatul meu de 3 anișori. Eu pe bicicletă și el pe bicicleta sa. Când eram aproape de magazin am primit un sunet de la soția mea care m-a avertizat că în scurt timp vom avea oaspeți și că trebuia să cumpăr de la magazin câte ceva pentru o mică masă, printre care și 10 ouă. Neavînd la bicicletă port-bagaj produsele le-am pus pe ghidonul bicicletei. Iată așa am pornit-o spre casă. La un moment dat am observat că băiatul meu a zbughit-o pe o cărărușă ce ducea cu totul în altă direcție decît îmi trebuia mie. El a zărit o piscă. Pentru el nu conta că acea cărărușă era la cîțiva metri de carosabil. Eu repede am cotit spre el ca să previn riscurile unui posibil accident. Imediat după „revenire” la drumul spre casă, soția m-a apelat încă o dată și m-a rugat să vin cît mai repede. Eram foarte furios pe băiatul meu, căci astfel de „evadări” s-au mai repetat: ba a apărut un cîine pe care trebuia să-l salute, ba s-a întrecut cu un alt băiețel pe trotinetă, am traversat și o intersecție dificilă. În cele din urmă am ajuns acasă, supărat pe băiat pentru „ieșirile” sale și furios pe mine că am ridicat vocea la el, dar culmea era în alta – din 10 ouă procurate la magazin au ajuns acasă intacte doar 3.

Olga V. – Amuzantă situație, a spus zîmbind.

Terapeutul – Din cîte știi, ție îți place să mergi pe bicicletă, spune-mi ce nu am făcut, sau ce am făcut ce nu trebuia, ca să ajung acasă cu toate 10 ouă intacte?

Olga V. – În primul rînd să nu te grăbești, cînd te grăbești pe drumurile noastre (pline de fisuri și gropi) riști să îți pierzi capul de pe umeri.

Terapeutul – Tu crezi că eu mi-am pierdut capul?

Olga V. – Într-un fel da, nu țineai sub control situația: emoții, risc, nu ai luat în considerație că și băiețelul tău avea interesele sale, a-i strigat la el...

Terapeutul – Exact ... eu mi-am învățat lecția. Cum crezi de ce eu ți-am povestit acest pasaj din viața mea?

Olga V. – (face o pauză mare)

Terapeutul – Spune-mi ce îți vine în minte acum, reflectează, te rog, cu voce tare?

Olga V. - ...eu trebuie să pedalez mai prudent ... să atrag atenția la oamenii din viața mea ...

Forța metaforei este recunoscută de psihoterapie: gestalt-terapy, psihodrama, terapiile narative și astăzi avem o diversitate amplă de surse – poți să le decupezi pentru o eventuală aplicare, însă în același timp riscăm să cădem într-o tehnocrație metaforică [4.21]. Utilizarea directă a metaforei, fără adaptarea sa la stilistica clientului, superficializează impactul ei.

Metafora presupune un alt tip de cunoaștere și de aceea intelectualizarea de către terapeut pe marginea ei nu face decât să-i fure din dimensiunea sa abisală. Dacă, odată emisă, metafora nu este decriptată de către subiect, el este surd, apare o mare tentație din partea terapeutului de a o descifra, prin aceasta el riscă să diminueze rezonanțele deciptării. Metafora, dacă subiectul este copt, se ține prin ea însăși și dacă nu în cursul terapiei, atunci în alte circumstanțe, ea se va deschide subiectului. În manualele de referință se recomandă ca deciptarea metaforei să fie în tandem cu, și în prezența terapeutului [5.44], pe când autorul cercetării ar insista că doar subiectul prin sine însuși, face posibilă ieșirea din structurile vechii dogmatice, plus întâlnirea terapeutică nu este finalizată la încheierea ședinței, ci poate să dureze pe o perioadă mai lungă. Atunci când el pleacă de la ședință, el nu părăsește terapia. Multe alte idei, amintiri, reflecții îi vin pe durata unei săptămâni chiar și mai mult. Incomoditatea, unei pre-neînțelegerii îl va face pe subiect interesat în terapie, pe un timp mai extins decât doar în contextul unui segment-ședință, care și el la rândul său face parte dintr-un continuu nedefinit: viața profesională, interese personale, circumstanțe neplăcute și cele plăcute din viața sa, vise, reflecții în drum spre ... etc. Puterea metaforei constă în re-înțelegerea a unor valori, situații, scopuri, oameni și în primul rând o re-înțelegere de sine.

Bibliografie:

1. Blaga Lucian, *Geneza Metaforei și Sensul Culturii*, Ed. Humanitas, București, 1994, ISBN 973-28-0533-1
2. Blaga Lucian, *Trilogia Cunoașterii*, Ed. Humanitas, București, 2013, ISBN 978-973-50-3575-4
3. Săvulescu Geo, *Lucian Blaga Filosofia prin Metafore*, Ed. A.B.ROMÂNIA, București, 2000,
4. Stan Razvan Sebastian, *Metafora, Autotransformare și Dezvoltare Personală în Grup. O Abordare Experiențial-Unificatoare*, Ed. SPER, București, 2012, ISBN 978-606-8429-02-1
5. Burns George W., *101 Povești Vindecatoare pentru Adulți. Folosirea Metaforei în Terapie*, Ed. Trei, București, 2011, ISBN 978-973-7075-31-4
6. Dafinoiu Ion, *Psihoterapie Integrativă*, Ed. Polirom, Iași, 2000, ISBN 973-46-0843-0